

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

VÍGH ÉVA

Ferrante Pallavicino és pajzán retorikája*

A 17. századi európai libertinus és klandesztin irodalom sajátos fejezetét alkotja Ferrante Pallavicino (1615–1644) élete és irodalmi tevékenysége. Nem sorolható pusztán a szabadelvű vagy botránykeltő írók körébe, hiszen egész gondolatisága olyan vallási és erkölcsi kérdéseket érintett, „amelyekről az ember vagy az élete vagy a becsülete kockáztatásával”¹ írhatott csak. Vallási és politikai kérdésekben egyaránt megkérdőjelezte a korszak hivatalos állásfoglalásait. A katolikus egyház elnyomó politikájának, a jezsuiták túlzott hatalmának, az inkvizíció és a tiltott könyvek jegyzékének elítélése, valamint a libertinus körökben hagyományosnak számító spanyolellessége mind olyan tényező volt, amely korai halálában közrejátszott.

Amikor mindössze huszonkilenc éves korában, 1644. március 5-én hittagadás, rágalmazás, Isten és ember elleni felségsértés vádjával megkínozták és lefejezték Avignonban, rövid, de eseményekben és irodalmi művekben gazdag élet ért véget, amely már-már mítosz erejűvé duzzadt a későbbi századok során: kortársa és barátja, Brusoni például részletes életrajzot hagyott az utókorra; egy névtelen szerző megírta Pallavicino eszmei végrendeletét; Stendhal *A pármiai kolostor* című regényének 21. fejezetében pedig Ferrante Palla néven reinkarnálódik.² Itália egyik legősibb nemesi családjának, a Pallavicinieknek – az 1776-ban kihalt Scipione márkik ágához tartozó – családjában született

* SZÖRÉNYI László – SZABÓ G. Zoltánnal közösen írt – *Kis magyar retorika* című könyve a magyar irodalmi retorika alapvető kézikönyve lett már első megjelenésekor (1988). E sajátosan magyar szempontú retorikatan is bizonyítja a szó és meggyőzés művészetére iránt az utóbbi évtizedekben világszerte megnőtt érdeklődés létjogosultságát. A retorika nagy korszakának tartott 17. század is bővelkedett retorikai kézikönyvekben, amelyek közül e helyt az itáliai libertinus irodalom egyik jellegzetes alakját és nem mindennapi retorikatanát kívánom bemutatni, igazolandó, hogy a retorika és szabályai minden élethelyzetre alkalmazhatók.

1 G. BRUSONI, *Vita di Ferrante Pallavicino*, in *Opere permesse di Ferrante Pallavicino*, Venezia, Turrini, 1655, 4.

2 Vö. a fenti jegyzetben említett kortárs és barát, Brusoni részletes életrajza; a Giovanni Girolamo Arconati LAMBERTINEK tulajdonított, de a szerző neve nélkül megjelent *Il testamento di Ferrante Pallavicino detto il flagello dei Barberini*, Regunea [de valójában Genf], Cipetti, 1679.

Ferrante, s neveltetése, hetedik gyermekként való születése miatt rákényszerített papi „pályaválasztása” a kor teljesen hagyományos és szabályos életmódját és -formáját biztosította volna számára. A kor politikai viszonyai és az ellenreformáció vallási türelmetlensége, valamint saját nyugtalan természete egyaránt közrejátszottak abban, hogy a korszakot és annak ideológiai harcait jellemző alakká válhatott.

Ferrante Pallavicino VIII. Orbán pápa (és családja, a Barberinik) ellenségének, a Farneséknek alattvalójaként született Pármában, s milánói és padovai tanulóévek után, alig tizenkilenc évesen már Velencében találjuk. Velence már a 16. században is az itáliai szabadgondolkodás, szellemi és politikai függetlenség színterének számított, ahol a kellő körülményekkel (álnéven, külföldi várost megjelölve a kiadás helyszínéül) heterodox művek is napvilágot láthattak. Bár Velencében a Tízek tanácsa már 1527-ben bevezette a könyvnyomtatás ellenőrzését a „tisztességtelen és rossz természetű” könyvek ellen, az ellenőrzés azonban mindvégig világi fennhatóság alá tartozott, még a tiltott könyvek jegyzéke idején is. A velencei patriciusok pedig mindenképpen igyekeztek távol tartani magukat, szellemi és politikai téren egyaránt Róma fennhatóságától. Ferrante, hírneves családjának köszönhetően és Velence tiszteletére rögtön megírt *Panegiricó*jának hála azonnal a város illusztris polgárai közé került: *Accademico Occulto* néven az egyik leghíresebb akadémia, a Giovan Francesco Loredano által vezetett *Accademia degli Incogniti* tagja lett, amely tagjai közé sorolhatta a kor olyan hírneves költőit, íróit, mint Casoni, Achillini, Chiabrera, Mascardi, Brignole Sale, Ciro da Pers vagy Brusoni. Pallavicino az akadémikus felolvasásokon nemcsak – a hölgyek által is látogatott – gáláns környezetbe került, de olyan társak vették körül, akiktől nem volt idegen az akadémia spanyol- és Róma ellenes légköre, s akiket olyan szerzők és művei inspiráltak, akikkel szerzőnk is lelki rokonságot érzett: Boccaccio *Dekameron*ja, Marino *Adonéje*, Boccacini *Ragguagli di Parnaso*ja vagy éppen Machiavelli.

A város ragyogó szórakozásokra ingerlő légköre is inkább kedvére volt, mint a papi élet, így aztán – Brusoni szavaival élve – „az érzékek és a hírnév csábításának engedve, nem csoda, hogy a szabados ifjúság síkos ösvényéről a kárhozat szakadékába csúszott.”³ A kárhozatot végül is nem a kurtizánok társasága hozta meg számára, akiket életrajzírója, de saját bevallása szerint is igen gyakran látogatott: Velencébe érkezve – írja szerzőnk – „én új voltam még e gyönyörök kiismerésében, de igen hamar beleöregedtem [...]. E nők kegye, kedveskedései és szórakoztatásai máshol utánozhatatlanok. Birtokában vannak a szerelmi bájoltság igazi művészetének, minthogy ismernek minden olyan tisztességtelen mozdulatot, amelyekkel elhitetik szeretőikkel, hogy az egekben vannak, ahol szintén az egek mozgása hozza létre a szférák kellemes harmóniáját.”⁴ Feljebbvalói tudomást szereztek Ferrante Pallavicino kicsapongó életmódjáról, és a rend jó hírnevének vé-

3 G. BRUSONI, *i. m.*, 8.

4 Vö. F. PALLAVICINO, *Lettera che riferisce la qualità delle cortigiane di Venetia*, in Uő, *Il Corriero svaligiato*, (szerk. A. MARCHI), Parma, Università di Parma, 1984, 63.

delmében Franciaországba küldték. Ő azonban inkább Velencében maradt szeretőjével, a közeli Coneglianóból származó kurtizánnal, és az írásnak, a társas életnek, baráti beszélgetéseknek adta át magát: 1635 elején jelent meg nyomtatásban koraérett szellemének első, már említett alkotása, a Velencét a többi bolygó között Napként idézett, asztrológiai utalásoktól hemzsegő barokkos dicshimnusa.

1635 vége felé – a szerelmi szenvedély lanyhultával és valószínűleg maga Loredano rábeszélésre is – Pallavicino megtért rendjéhez, annak velencei konventjébe, ahol folytatta teológiai-filozófiai tanulmányait, és – bár nem hagyott fel korábbi kicsapongó életmódjával – még a 17. századi igen szószaporító szerzőktől is szokatlan termékeny írói időszak vette kezdetét.⁵ A barokk kor újdonsága a regény volt, s ez a műfaj lett Pallavicino igazi és legjobb önkifejezései formája, legnagyobb sikereit is ennek köszönhette: tökéletesen ki tudta elégíteni a század olvasóinak igényét, akik szívesen olvastak terjedelmes, szenvedélyes részletességgel közvetített, velős mondásokkal és művelt közbeszúrásokkal díszített eseményeket. Számos regényét a bibliai, történelmi, mitológiai, retorikai és lovagi témák túlsúlya jellemez: a *La Taliclea* (1636), a *La Susanna* (1636), az *Il Giuseppe* (1637), az *Agrippina, madre di Nerone* (1642), *La rete di Vulcano* (1640), valamint az *Il prencipe ermafrodito* (1640) és a *La scena retorica* (1640) is e sokszínű és tevékeny szerző különféle érdeklődéséről tanúskodik, valamint arról, hogy Pallavicino terjedelmes művét, még az Ószövetségből vett közismert témák esetében is többé-kevésbé a szabad-elvei feldolgozás és a korabeli valóságra utaló rejtett értelmek bősége jellemzi.⁶ Pallavicino regényei nem annyira témaválasztásuk újszerűségével tűnnek ki, mint inkább a kifinomult barokk stílusjegyeit tükröző, átváltozásokon és állandó átalakulásokon alapuló írói játék révén.

Szerzőnk a politikai satíra még veszélyesebb vizeire evezett, amikor Traiano Boccalini parnasszusi tudósításainak mintájára, s különösen egy abban leírt kifosztott futár esetének hatására⁷ látott hozzá az egyházi cenzúra számára legveszélyesebb műve, az *Il Cor-*

5 Pallavicino 1636 és 1640 között mintegy húsz művet jelentetett meg, elsősorban regényeket, s egyre növekvő népszerűségét jelzi, hogy a kiadók magas áron vásárolták meg kéziratait, amelyeket „olyan szerencsés kézzel írt, hogy az első fogalmazványból egyetlen szót sem kellett kihúznia, amikor átadta műveit nyomtatásra”. Vö. *Le glorie degli Incogniti o vero gli huomini illustri dell'Accademia de' Signori Incogniti di Venetia*, Venetia, Valvasense, 1647, 138.

6 A szerző regényeit, a téma eredetét illetően általában három nagy csoportba sorolhatjuk: a szentírás ihlette regények, hősi és költött regények, illetve mitológiai témájú regények. Ezzel kapcsolatban lásd továbbá a szerző írásait teljesen feltérképező tanulmányt: L. COCI, *Bibliografia di Ferrante Pallavicino*, in »Studi secenteschi«, XXIV (1983), 221–306.

7 Vö. T. BOCCALINI, *Ragguagli di Parnaso*, Venezia, Barezzi, 1613. Modern kiadása: *Ragguagli di Parnaso e scritti minori*, szerk. L. FIRPO, Bari, Laterza, 1948. A második centuria LVIII. fejezetében játszódik le az az epizód, amelyben „bizonyos fejedelmek által, az Avernához küldött futártól elkobzott levelek révén a népek tudomást szereznek arról, hogy mindazt a gyűlöletet, amely a világegyetem nemzetei között uralkodik, valójában a fejedelmek mesterkedése okozza.”

riero svaligiato megírásához. E képzeletbeli kifosztott futár olyan leveleket visz, amelyekből a kétoldali szolgaságba – Spanyolország és a Barberinik egyháza igájába kényszerített – Itália sorsa rajzolódik ki fanyar humorral, metaforikus képekkel ábrázolva. Időközben Pallavicino mintegy másfél éves kitérőt tett Németországba: az ott töltött időszak eseményei és tapasztalatai kritikai szellemét még inkább felpiszkálták, s a protestáns eszmék iránt még fogékonyabbá tették. Az *Il Corriero* csak 1641-ben jelent meg hamis névvel: a könyv miatt Vitelli nuncius feljelentette Pallavicinót, aki fél évet töltött a börtönben, ahonnan – barátai támogatásának köszönhetően – ekkor még sértetlenül kiszabadult, sőt a bebörtönzés híre még inkább fellendítette a könyvei iránti keresletet. Kiszabadulása után sem lett azonban óvatosabb, s további írásokban támadta VIII. Orbán politikáját, és magát a velencei nunciust, Vitellit is: a *La Baccinata* „méhei, a természetűdösök szerint hullákból vagy ökör-ürülékből születnek, így Nagyrabecsült uramnak – aki már a Vitellio nevével is jelzi az ökör-fajzathoz való tartozását – természetes hajlandósága eme állatok iránt biztosított.”⁸ S bár Velence még mindig védelmezte Pallavicinót, rendje távozásra szólította fel: szerzőnk levetette a papi ruhát, s a francia-barát divatot követve fehér harisnyát húzott, de életvitelében – utazgatások, kicsapongások és további regények írása – jelentős változás nem történt.

Pallavicino írásaiban – különösen a Barberini-ellenes trilógiájában (*Il Corriero svaligiato, La Baccinata, Il Divorzio celeste*)⁹ – nem kímélte a korabeli társadalom egyetlen privilegizált intézményét vagy csoportját sem: szemére vetette a pápának nepotizmusát, világi életmódját; a lélekvándorlás pitagoraszi elmélete alapján állította, hogy a fejedelmek bolhává válnak, hogy tovább szívhassák alattvalóik vérért, a bíborosok pedig poloskává, hiszen erkölcsi rothadásuk bűze a poloskáéval vetekszik; kritizálta a jezsuiták terjeszkedését és mohóságát; támadta az egyházi cenzúra korlátoltságát; vádolta a domkosokat az inkvizíció terén kinyilvánított önkényeskedéseik miatt; azt állította, hogy a kolostorok az ókori Róma bordélyházait is felülmúlják; az apácák szabados életmódját pedig a Vesta-szüzekéhez hasonlította.

Ezek után nem meglepő, ha a fenti szabadelvű véleményének több ízben – szóban és számos könyvében is – hangot adó Pallavicino az ékesszólás nagy századában, a retorika ürügyén 1642-ben megjelentette a *La retorica delle puttane (Kurvák retorikája)* című re-

8 Utalás a Barberini-pápa családi címerében található méhekre. A *Baccinata* satirikus könyvecske Velencében jelent meg eredetileg névtelenül, egy nem létező nyomda nevével: F. PALLAVICINO, *La Baccinata ovvero Battarella per le Api Barberine*, Nella stamperia di Pasquino a spese di Marforio, 1642. – Az idézet a számozás nélküli ajánlásból való.

9 Vö. F. PALLAVICINO, *Il divorzio celeste cagionate dalle dissolutezze della Sposa Romana et consacrato alla semplicità de' scropolosi christiani*, Villafranca, 1643. – A könyv népszerűsége a protestáns országokban is óriási volt: németül, franciául, angolul, flamandul és svédül is megjelent. Már maga az *inventio* is szarkasztikus: „Krisztus, mivel látta, hogy Hitvesét, a római egyházat kéjenc pápái, különösen VIII. Orbán meggyalázta, a válás mellett döntött, nem akarván együtt élni tovább a házasságtörő hitvessel.”

gényét, amely az érzékiséget kedvelő barokk irodalomban nem is tűnik olyan botrányosnak és az olasz irodalomban sem minden előzmények nélkül született: gondolunk itt Aretino széles körben ismert dialógusaira a hetérák tudományáról, amelyekben „Nanna, a híres kurtizán, lányát, Pippát, a szerelem művészetére” oktatta; vagy Tommaso Garzoni, *La piazza universale di tutte le professioni del mondo* című könyvére, amely a kurtizánok mesterségét is részletesen tárgyalja; Lorenzo Veniero *La Zaffettájára*, vagy számos más, névtelen kiadásra is,¹⁰ ami a téma „nyomdafestéket tűrő” mivoltára utal. Pallavicino „retorikája” a jezsuiták körében is nagy népszerűségnek örvendő 16. századi szerző, Cyprianus Soarius (Cipriano Suarez) retorikatana mintájára épül fel,¹¹ és egy kerettörténet fogja össze a tizenöt „leckét”, amelyet egy öreg kerítőnő ad egy jobb, független és vidámabb életre vágó ifjú hölgynek.

A *La retorica delle puttane*¹² már alcímében is utal a korszak egyik legelterjedtebb retorikatanára, amely viszont a téma szerkezeti keretét alkotja. A nemes hölgyeknek szóló ajánló sorok és az aláírás („Az általatok nagyon is jól ismert szívélyes szolgátok”)¹³ nem hagynak kétséget afelől, hogy szerzőnk igen ismert volt azokban a körökben, ahol regénye játszódik. A nemes velencei kurtizánokhoz szóló ajánlás a szokásos módon, a *captatio benevolentiae*n túl az esetleges hiányosságok miatti *excusatio*val indul: „Nem várom el, hogy e művem diadalaitokhoz méltó legyen, viszont számítok ítéletekre, minthogy könyvem számos ponton hiányos és hibákkal teli, amelyeket a ti útmutatásaitok alapján kell kijavítani. [...] Tegyétek hozzá azt, ami lankadt szellemem felett álló tehetségetektől kitélik.”¹⁴ E „lankadt” szellem azonban a retorika művészetében való nem hétköznapi jártasságát igazolandó szinte tankönyvként írja meg a kurtizánok mesterségének – meggyőzősen alapuló – mesterfogásait az ékesszólás részeinek és a legfontosabb retorikai alakzatoknak a szem előtt tartásával.

A „lettione prima,” az első lecke elején a szerző mindjárt tisztázza a regénye címében foglaltakat, miszerint e mesterség is a meggyőzősen alapszik az érdek által mozgatott cél elérése érdekében: „a kurvák retorikája nem más, mint annak a művészete, hogyan lehet

10 T. GARZONI, *La piazza universale di tutte le professioni del mondo*, Venezia, Baglioni, 1610; L. VENIERO, *La Zaffetta* (modern kiadás), Catania, Gaitolini, 1929; A. CAVALLINO [?], *Tariffa de le puttane, ovvero ragionamento del forestiere e del gentil huomo*, Stampato nel nostro emisfero l'anno 1535, de mese di agosto; *Catalogo di tutte le principali et più honorate cortigiane di Venetia*, Venetia, 1566.

11 Cyprianus retorikatana Magyarországon is jól ismert és alkalmazott tankönyv volt. Magyarországi elterjedéséről lásd *Retorikák a barokk korból*, vál., szerk., utószó BITSKEY István, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2003, 243-249.

12 Az első kiadás: *La rettorica delle puttane / composta conforme li precetti di Cipriano / dedicata alla Università delle Cortegiane più celebri*, Cambrai, 1642. Egyik modern kiadása: F. PALLAVICINO, *La retorica delle puttane*, Marina di Massa, Edizioni clandestine, 2002. – Az idézetek ebből a fordításból származnak.

13 *I. m.*, 6.

14 *I. m.*, 5.

mesterkéltszavakat és esdeklő kifogásokat halmozni azzal a céllal, hogy meggyőzzék és érzelmekre indítsák azon szerencsétlenek lelkét, akik hálójukba kerülve, győzelmükhöz segédkezet nyújtanak.”¹⁵ És bizonyítandó, hogy ez a sajátos meggyőzés mennyire és miként alapul a retorika részeinek ismeretén, mindjárt az első lecke végén a szerző röviden összefoglalja az *inventio*, a *dispositio*, az *elocutio*, a *memoria* és az *actio* sajátos szempontú érvényesítését. A kéjhölgy retorikájának „első eleme a feltalálás, amellyel elméjét kizsigerelve kell elképzelnie valós és valószerű dolgokat, és még a látszattal elmentés hamisakat is, amelyek a legalkalmasabbnak vélhetők a cél elérése érdekében. A feltaláláshoz kell alkalmazkodnia az elrendezésnek, amely révén a hely és az idő rendje tartandó be a művészet céljának megfelelően. Ezt követi a szavak ékítménye és olyan ruházat, amely – díszes pompájával – tovább erősíti a meggyőzés formáit. Lényeges az emlékezet, nehogy kérdésekkel találja magát szembe, és nehogy émelyegjen a megszkott mesterfogások ismétlődése vagy összekeverése miatt, és így – ellentmondásba keveredve – az álokoskodások és a csalfa hamisságok kiderüljenek. Végül pedig testét a mozdulataival kell összhangba hoznia, ami az ékesszólás lelke, s amitől ez a retorika életre kel és létét igazolja, minthogy éppen ebben részében tudja felmutatni a legpompásabbat, az érzelmekre való ráhatást.”¹⁶

Pallavicino a következő leckében a retorika-értelmezések leggyakoribb kérdésköreit érinti. A retorika tökéletességhez ugyanis – akárcsak a szónoki beszéd vagy az irodalmi mű esetében – négy alapvető követelmény együttes megléte szükséges: a természet adta képességek (*natura*), a mesterfogások (*arte*), a gyakorlás (*esercizio*) és az utánpótlás (*imitazione*). A retorika általános kérdéseit így módon a kéjhölgy mesterségének tökélyével hozza párhuzamba. A szépség ugyan isteni adomány, és a veleszületett élénkség csodálatos módon segíti a meggyőzést, mindazonáltal e mesterség igazi „tartópillérei” a mesterfogások, amelyek tökéletes ismeretét egészíti ki a további két feltétel: a gyakorlás és a megfelelően kiválasztott példák utánpótlása. Az *imitatio* kérdésében Pallavicino a humanisták elvét vallja: csakis a legkiválóbbakat szabad utánozni, s titkaikat oly módon kifürkészni, hogy ebből kellő haszonra lehessen szert tenni, ugyanakkor eredetinek maradva. Tehát „a kurvának úgy kell viselkednie, mint a tengernek, amely nemcsak a legnagyobb folyók vizét fogadja magába, hanem azokat is, amelyek kevésbé méltó hozammal bírnak”,¹⁷ hiszen a sokféle példa együttesen hoz hasznót.

Az eddigi általános kérdések után a harmadik leckétől kezdve a tankönyv a partikuláris kérdésekre és azok részletes elemzésére tér rá. Az *inventio* kérdésében – amely egész mesterségének alapja és lényege – igen élénk szellemmel kell rendelkeznie, „hogy a legmegfelelőbb módokat megtalálja a hatás érdekében”.¹⁸ Pallavicino nem fukarkodik konk-

15 *I. m.*, 16.

16 *I. m.*, 18–19.

17 *I. m.*, 21.

18 *I. m.*, 22.

rét gyakorlati tanácsok adásában sem: hogyan, milyen természetű „ügyfél” esetében, milyen módszerrel kell a „ráhatást” megfizettetni. Az arisztotelészi retorika alapkérdésének átiratát olvashatjuk e kérdésben: a „ki, kivel és miről beszél” problematikája, mint tudjuk, a körülmények figyelembevételét és az ahhoz való alkalmazkodást sugallja. A *iudicium* sajátos képességének szükségességére hívja fel szerzőnk a figyelmet, „hogy kipuhatólja a hangulatok változékonyságát, és egyidejűleg, ahogyan változóak az emberek hajlamai, a meggyőzés módjait is ehhez tudja idomítani”.¹⁹ Ítéletképessége segíti abban is, hogy „a széljárásnak megfelelően hajózzon, elkerülve azonban mindenkor fortélyai fitogtatásának zátonyát oly módon, nehogy színlelőnek látsszék vagy akár a képmutatás gyanúja árnyékolja be”.²⁰ A *gravitas* és a *varietas* törvényének is engedelmessé kell, a hasznosság és a kellemesség jegyében.

Mínthogy a szónoklat, „a gyakorlatban megvalósuló ékesszólás” négy részből áll (*esordio, narrazione, dimostrazione, epilogo*), e sajátos retorika gyakorlása is e négy lépésben jut el a végkifejletig. Legyen a kurtizán akár ablakban, utcán, templomban, vagy más nyilvános helyen, az *exordium* is a helyhez illő legyen: „templomban csak a szemével játsszon, [...] egy fél mosolyt megengedhet magának, [...] az utcán már szabadabban mutathatja ki színlelt fortélyait a meggyőzés érdekében”. S ha már a helyhez alkalmazkodott, „nem szabad ugyanúgy viselkedni mindenkivel, [...] hanem az alkalomhoz, az időhöz és a személyhez alkalmazkodva lásson hozzá. [...] Tartózkodjék a hosszadalmas bevezetéstől, amely igen nagy hiba, hiszen ezzel a meggyőzés hatékonysága csorbát szenved...”²¹ Az *attentio* kiváltotta *benevolentia* megszerzése után a *narratio*hoz érve („ami nem más, mint olyan viselkedési mód, amely során ne vegye figyelembe és ne is tegye nyilvánvalóvá érzékiségét a meggyőzés e pontján”), kellemes, behízeltető és ígéretes legyen, s ezzel mutassa meg, hogy anyagi követelése megalapozottak. Színlelje, hogy valami szerencsétlenség vagy egyéb kényszerítő körülmények jutatták e helyzetbe, de – s nemcsak e *digressio* kapcsán – „mindaz, amit mond, a valószerűség látszatával bírjon, és [...] tegyen hozzá egyfajta felszínes vallásosságot és szerénységet”.²² A *brevis, dilucida* és *verisimilis* erényével megtámogatott cicerói nyomdokokon haladó elbeszélést kellemessé teszi a kéjnlő, ha érdekes eseteket fűz hozzá, s ezáltal csodálatot lesz képes kiváltani, valamint az öröm, a fájdalom vagy bármi más érzelm megnyilvánulásait sem hanyagolja el, mert ezzel lehet a hallgatóság lelkét megragadni.

Amikor a *narratio* során a csókok és ölelések témájához érnek – az előre fizetés érdekében – jó megbizonyosodni a hallgatóság meelégedettsége felől. A *confirmatio* az ügyben való továbblépés eszköze, s ezután a prostituált „minden erővel azon legyen, hogy a *decorumot* megtartsa”.²³ Az *ordo naturalis* és *artificialis* (Pallavicino szavaival: *sem-*

19 *I. m.*, 27

20 *I. m.*, 28.

21 *I. m.*, 30–31.

22 *I. m.*, 34.

23 *I. m.*, 34–35.

plice e artificiosa) megfelelő keverésével folytatott elbeszélés tehát a bizonyítás részhez érkezett: a test és a végtagok, illetve azok elrendezése tökéletesen egybeesnek a szónoklat mesterséges elrendezésével. A kéjnjő a megfelelő testi és lelki bizonyítékok demonstrálásával „csak arra ügyeljen, hogy testrészeit úgy rendezze el, hogy azok a legkedvezőbb hatást váltsák ki és a férfi számára a legkellemesebb legyen [...]”,²⁴ mert ezáltal nyer megerősítést a kéjnjő és a férfi közötti egész alkudozás. „A befejező szakaszba érve, amikor aztán ágyba kerülnek, hogy szerelmi élvezetekkel a vágyak beteljesülnek, itt kell aztán az *argumentatio* hatékony formáit felmutatni [...], s a kurva úgy járjon el, hogy ebben a részben az érzéseket elégítse ki: kellemes külsejével a szemnek [...], búbájós beszédével és szerelmes javaslataival a fülnek is tessenék, miután nagylelkűen osztotta az élvezeteket”.²⁵ Az *enthymemák* igencsak segítenek ebben az esetben, bár „legyen rövid, de világos az *argumentatio*, hiszen a tapasztalt ember a félbeszakított beszédből is ért.”²⁶ Az epilógusban kell aztán valamennyi érzékre hatni, hogy még a legmakacsabbak is megadják magukat az ügynek.

Ami az *elocutiót* illeti, a kifejezés választékosságával hamis illúziókat lehet kelteni az érzésekre hatva: ezáltal lehet felismerni a kifinomultság képességét, hiszen „a pompás ruházat elfedi a hiányosságokat”.²⁷ Valamennyi viselkedési mód és a megjelenés a retorika e részéhez tartozik, így a cicerói *decorum* törvényét tisztelő kellem biztosítja a meggyőzést. Mivel „az ékesszólás színházában a legfőbb ékítmény a forma”, Pallavicino részletesen fejtegeti a retorikai alakzatokat, amelyek közül a legfontosabb, a kéjnjő egész viselkedését meghatározó *metafora* („a kurva mindennapi stílusa”). „Az ágyban fontos a *synecdoche* használata, résznek véve az egészet, vagy az egészet résznek az élvező tetszése szerint”: s ezeknek megfelelően gyakorolja a többi alakzatot, az *antonomasiát*, az *onomatopeát*, a *catachresist*, s mindezt „inkább tettekkel, mint szavakban valósítsa meg.”²⁸ A vágy fokozására az *ironia* is igen hasznos, de a többi alakzat sem elhanyagolandó: a *hiperbolék* („a szenvedélyes érzelmek túlzásai”), a *paraphrasziszok* és az *allegoriák*, a *repetitio* („sokszorozza az élvezeteket”), a *conversio* („aszerint fordulva le, s föl, oldalra, ahogy az élvezet kívánja”) és a *simulatio*.²⁹

A *memoria* mint a szónoklat része, szintén „szükséges a kurva számára, hogy jól megtanulja és emlékezetbe vesse a mesterségével kapcsolatos szabályokat”.³⁰ Minthogy a kurvák egész mestersége hazugságokon és színleléseken alapul, a jó emlékezet különösen fontos, nehogy ellentmondásba keveredjen, és emlékezzen kivel, milyen „beszélgetést” folytatott, mekkora tarifára tartott igényt, milyen *elocutióval* élt.

24 *I. m.*, 57.

25 *I. m.*, 36–37.

26 *I. m.*, 38.

27 *I. m.*, 40.

28 *I. m.*, 45. skk.

29 *I. m.*, 48–49.

30 *I. m.*, 61.

A tizenötödik leckéhez érve, Pallavicino a retorika tanításának utolsó eleméhez érkezett: az *actio*, azaz az előadás szabályairól van tehát szó, hiszen eddig a lélekre, a gondolatokra vonatkozó szabályokat érintette leckéiben a feltalálást, az elrendezést és a kifejezést taglalva. Ahogyan a szónoklatokban is fontos szerepe van a hangnak és gesztusoknak – minthogy ezek is érzékszerveken, a fülön és a szemem keresztül indítanak érzelmekre –, a testbeszéd fontossága a kéjnők mesterségében is alapvető. Ha szép énekhanggal nem rendelkezik, nyelvét ügyesen mozgatva, a csókolás technikáit viszont elsajátíthatja, és beszédmódja is legyen rejtett mesterkéeltséggel csábító és kellemes. A hangsúlyok – („életem”, „lelkem”, „végem van”, „együtt jussunk a végére” és hasonló kimondásakor) tettettett sóhajok, hanglejtések és aszpirálások formájában – a kellő pillantásokkal, a test elernyedésével kiegészítve igen hatásos módszerei a meggyőzésnek. A gesztusokkal (a *simulatio* és *dissimulatio* retorikai eszközével) a hatásos meggyőzést szintén lehet fokozni: a mosoly, az ölelések, a simogatások minél váratlanabbak, annál hihetőbbek. A kéjnő mozgása szintén kitanult fortélyok alapján vált ki hatást: „tegyen kígyózó mozdulatokat, henteregjen, nyújtózkodjék, húzódjon össze, hol közeledjék, hol távolodjék, hol forduljon oldalra: egyszóval ügyeljen arra, hogy mindenféle kellemetes mozdulatot téve a gyakorlatban sajátítsa el azt még annál is jobban, mint amennyire a szabályok megtanítani képesek. [...] Nehogy túlzásokba vigye [...] s olyan erőteljes mozdulatokat tegyen, hogy kellemetlenséget okozzon szeretőjének, hiszen emberi testről és kényes testrészeiről van szó.” És ha Démoszthenész is ki tudta javítani hibáit, a maga mesterségében a kéjnő is képes kell hogy legyen erre. A barokk egyik kellemes és hasznos játékos eszköze volt a tükör és a tükör metafora. Nem véletlen, hogy Pallavicino is ehhez az eszközhöz irányítja kéjhölgyét: „Legyen mindig előtte egy nagy tükör, és akár egyedül, akár valamelyik bensőséges szeretőjével szórakozva ez előtt gyakoroljon, hogy nagyobb teljesítményre ösztökélje magát ott, ahol retorikájában finomításra van szüksége.”³¹

A tükör ráadásul megduplázza az élvezetet, s Pallavicino fantáziája ezen a ponton a fortélyok egész tárházát kínálja leckéjében, s a barokk – versekben és képzőművészetben is gyakran ábrázolt – érzékiségét, a mozdulatok barokkos csavarodását és metamorfózisát retorikai alakzatokkal írja le. Aretino „alakzataira” is utal, amelyek példaszerűségük folytán e retorika igazi klasszikusa: minden testrésznek megvan a maga szerepe a megfelelő meggyőzés szolgálatában, amelynek célja – s ezt szerzőnk regénye minden leckéjében felidézti – az érdek. A kéjnő egyetlen érdeke, hogy a mestersége retorikájának tökéletes elsajátítása eredményeképpen kellően meg tudja kopasztani madárkáját, s Pallavicino részben azért is írta regényét, hogy felnyissa a férfiak szemét, s ezáltal a rejtett színelések ellen hatásos fortélyok álljanak rendelkezésükre.

Pallavicino bebizonyította könyvével, hogy a retorika és alakzatai kiváló ismerete segítségével még a világ legmocskosabbnak kikiáltott mesterségéről is lehet választékosan,

31 I. m., 69–70.

argó-mentesen írni. A *La retorica delle puttane* a maga metaforikus megfogalmazásaival, az *amplificatio*, az *ironia*, a *dissimulatio*, a *periphrasis*, a *paradoxon*, az *urbanitas* stb., alakzataival sikeresen kerüli ki a közönségességnek még látszatát is. Szerzőnk nem moralizál, nem mentegeti saját magát sem, aki személyes tapasztalatokra hivatkozva írta meg regényét, inkább azt vallja: „ha az evés és ivás hiánya halált okoz, akkor *semen retentum est venenum*, az orvosok orákuluma szerint is.” S minthogy az ember lényege három állapotra osztható: vegetatív, érzéki és értelmi állapotra, teljesen értelmetlen bármelyiket is tiltani, csupán a túlzás és a mértéktelenség kerülendő. Ugyanakkor nem szabad azt az elhamarkodott következtetést sem levonni, (pl. a kerettörténet alapján), hogy Pallavicino a nők társadalmi jogáért és helyzetének javításáért folytatott – egyébként éppen abban az időszakban, Velencében teret hódító – irodalom³² pártján állna, éppen ellenkezőleg: azokra a viselkedési mesterkedésekre és fortélyok felismerésére irányította a figyelmet, amelyek a színlelések és csalások színpala mögött nem csak a kéjnők társadalmát jellemezték.

32 Gondoljunk itt Moderata FONTE, *Il merito delle donne*, (1600) és Lucrezia MARINELLA, *La nobiltà et eccellenza delle donne, co' difetti, e mancamenti de gli uomini* (1600) vagy Arcangela TARABOTTI, *L'Inferno monacale* (1643) és a *La semplicità ingannata* (1654) című műveire.